

WEZWANIA KOŚCIOŁÓW PARAFIALNYCH ORAZ PARAFII (ARCHI)DIECEZJI LUBELSKIEJ W LATACH 1805–2005

Joanna Kumor

Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce
Katolicki Uniwersytet Lubelski

Streszczenie. Artykuł omawia zagadnienie wezwań kościołów parafialnych na obszarze (archi)diecezji lubelskiej od początku jej istnienia do czasów obecnych. Problematyka patrociniów przedstawiona chronologicznie – w wybranych przekrojach czasowych, stanowi jednocześnie próbę uchwycenia i ukazania kierunku rozwoju kultu świętych na badanym terenie, ale także jego regresu. Obok ujęcia chronologicznego, wezwania zostały omówione w ramach pięciu podstawowych kategorii wezwań, wydzielonych za względu na przedmiot kultu. Z kolei w ramach każdej z tych pięciu kategorii zostały wyodrębnione poszczególne odmiany wezwań. Ponadto w artykule, poza chronologicznym i liczbowym przedstawieniem kategorii wezwań oraz ich odmian, podjęto próbę uzasadnienia popularności niektórych patrociniów, łącząc je ze zjawiskiem pojawiania się nowych kultów w Kościele.

Słowa kluczowe: wezwanie, kościół, parafia, diecezja, archidiecezja, święci

Wezwania kościołów – patrocinia – stały się przedmiotem zainteresowań badawczych począwszy od XVIII w., które na szerszą skalę rozwinęto na przełomie XIX i XX w.¹ Patrocinia w pierwszej kolejności skupiły na sobie uwagę badaczy niemieckich, austriackich, szwajcarskich, w mniejszym zaś stopniu angielskich i francuskich². Ten krąg uczonych jako pierwszy dostrzegł celowość i znaczenie badań nad wezwaniami. Potrzeba tego typu badań wyłoniła się na marginesie znacznie szerszego spektrum badań społeczno-religijnych oraz ideowych, tj. badania mentalności religijnej społeczeństwa, znaczenia ośrodków misyjnych i kierunków ich oddziaływania, odtwarzania i przenikania prądów ideowych, ustalania zależności między kościołami, diecezjami i prowincjami, wyznaczania wzajemnych powiązań między zakonami i ich regułami, ponadto

¹ J. A. Dziewiątkowski, *Analiza onomastyczno-językowa wezwań kościołów i kaplic w archidiecezji gnieźnieńskiej*, Toruń 2002, s. 7; D. Szymański, *Wezwania kościołów parafialnych w diecezji krakowskiej w końcu XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne”, 41 (1993), z. 2, s. 89.

² G. Karolewicz, *Z badań nad wezwaniami kościołów*, „Roczniki Humanistyczne”, 22 (1974), z. 2, s. 215–216; Tamże szczegółowe omówienie historiografii odnoszącej się do patrociniów.

badania rozwoju kultu świętych, a także kierunków szlaków handlowych i postępu osadnictwa oraz kontaktów i wpływów międzynarodowych³.

Wezwania kościołów zaliczane są do najdawniejszych form patronatu świętych, czego wyrazem w okresie wczesnego chrześcijaństwa był zwyczaj budowania kościołów na grobach męczenników lub w miejscach, gdzie od dawna cześć ich relikwii⁴. We wczesnym średniowieczu, a także i później o wezwaniu kościoła decydowały relikwie umieszczane w ołtarzu. Kościoły, które ich nie posiadały, poświęcano najczęściej Chrystusowi⁵. Z czasem rozwój kultu świętych oraz wzrost budownictwa sakralnego, stały się przyczyną oderwania relikwii od patrocinium⁶. Kościół otrzymywał swój tytuł podczas ceremonii poświęcenia – dedykacji, której dokonywał biskup. Nadanie kościołowi wezwania miało nie tylko doniosłe znaczenie sakralne, ale także pociągało za sobą skutki prawne⁷. Zasada dedykacji kościoła określonego patronowi znajduje odzwierciedlenie także w obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego. Jej zapis w kanonie 1218 brzmi: „Każdy kościół powinien mieć swój tytuł, który nie może być zmieniony po dokonaniu poświęcenia kościoła”⁸. Mimo że patrocina należały z reguły do trwałych, zmiany ich były dopuszczalne i zdarzały się niejednokrotnie. Kongregacja Obrzędów z 1630 r. zezwalała na zmianę wezwania tylko za zgodą Stolicy Apostolskiej⁹. Przyczyny zmian bywały różne. Dokonywano ich na skutek nabycia nowych relikwii, w wyniku przebudowy starego kościoła, jego odbudowy po wcześniejszych zniszczeniach czy wzniesienia nowego. Nieco rzadziej o zmianie patrocinium decydowała zmiana osoby czy instytucji posiadającej prawo patronatu nad danym kościołem. Natomiast znacznie częściej modyfikacje wezwań dokonywały się na skutek rozwoju kultu świętych, a nierzadko także w konsekwencji przeniesienia praw parafialnych do innego kościoła¹⁰. Zmiana następowała poprzez zastąpienie starego wezwania nowym, bądź też poprzez dodanie do funkcjonującego już wezwania kolejnego

³ A. Gieysztor, J. Szymański, *Patrocina*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, red. G. Labuda, Z. Stieber, t. 4, cz. I, Wrocław 1970, s. 44; A. Witkowska, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 12–13; D. Szymański, dz. cyt., s. 89; G. Karolewicz, *Z badań nad wezwaniami...*, s. 215; W. Rozyrkowski, *Św. Józef jako patron parafii i kościołów parafialnych w Polsce*, www.jozefologia.pl/33 Sympozjum/, s. 1, [sierpień 2005].

⁴ B. S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 431; S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, s. 104.

⁵ A. Gieysztor, J. Szymański, dz. cyt., s. 44; A. Witkowska, dz. cyt., s. 50; W. Rozyrkowski, dz. cyt., s. 1.

⁶ S. Litak, dz. cyt., s. 104.

⁷ W. Rozyrkowski, dz. cyt., s. 1; A. Witkowska, dz. cyt., s. 52–54.

⁸ *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1984, s. 481.

⁹ B. S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 432.

¹⁰ S. Litak, dz. cyt., s. 105; W. Rozyrkowski, dz. cyt., s. 1; A. Gieysztor, J. Szymański, dz. cyt., s. 44; B. S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 434.

członu, co w konsekwencji doprowadziło do pojawienia się wezwań wielo-
członowych.

Wybór wezwania pierwotnie należał do biskupa-misjonarza, który zakładając kościół na nowo schryścianizowanych terenach, dedykował go patronowi swego macierzystego kościoła. W okresie późniejszym, obok biskupa, wpływ na wybór patrocinium miał fundator kościoła, częstokroć nadając swoje imię fundowanemu przez siebie kościołowi¹¹. Przywilej ten przysługiwał fundatorowi kościoła na mocy prawa patronatu. Patron z racji wybudowania kościoła lub uposażenia go posiadał pewne prawa względem swojej fundacji¹². *Ius patronatus* uległo załamaniu w 1865 r. wraz z wydaniem przez cara Aleksandra II ukazu, na mocy którego wszelka własność ziemska Kościoła została upaństwowiona z wyjątkiem sześciu morgów w każdej parafii, a wszystkie parafie podzielono na trzy klasy, z kolei duchowni mieli odąd otrzymywać uposażenie państwowe¹³. Na skutek tego decyzja o wyborze patrocinium w dużej mierze spoczęła na wiernych, którzy motywowani nowymi formami pobożności, rozwojem kultu świętych, ogłaszaniem kolejnych dogmatów, wprowadzeniem do kalendarza kościelnego nowych świąt liturgicznych, propagowaniem miejsc pielgrzymkowych, wedle powyższych kryteriów dokonywali wyboru patrocinium. W okresie pontyfikatu papieża Jana Pawła II obserwuje się częste i dotąd niespotykane na obszarze (archi)diecezji lubelskiej przypadki dedykowania kościołów błogosławionym. Wprowadzenie błogosławionych do patrociniów oraz ich szczególna promocja, to znacząca część niezwykłego pontyfikatu Jana Pawła II, która pozwala badaczom dostrzegać nowe zjawiska w dziedzinie wezwań kościołów i formułować nowe wnioski badawcze.

Przedstawiona pokrótce i w sposób tendencyjny etymologia słowa patrocinium wymaga odrębnych badań i szerszego opracowania, gdyż definiując, czy też nieco szerzej objaśniając ten termin, część badaczy podąża utartym szlakiem, czerpiąc informacje z opracowanego przez A. Gieysztorę i J. Szymańskiego hasła „patrocinium” zawartego w tomie 4. *Słownika starożytności słowiańskich*. Tymczasem interesujące jest ujęcie tego zagadnienia autorstwa ks. Antoniego Nowowiejskiego, zawarte w tomie 18. *Encyklopedii kościelnej* wydanej przez

¹¹ A. Witkowska, dz. cyt., s. 54.

¹² J. Gajkowski, *Patronat*, [w:] *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, red. Z. Chełmicki, t. 29–30, Warszawa 1913, s. 384–390; A. Nowowiejski, *Patron (liturgiczny)*, [w:] *Encyklopedia Kościelna podług teologicznej encyklopedii Wettersa i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 18, Warszawa 1892, s. 369; Monografia poświęcona prawu patronatu: B. Szady, *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych. Podstawy i struktura*, Lublin 2003.

¹³ B. S. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 7, Lublin 1991, s. 357; Tenże, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980; J. Skarbek, *W dobie rozbiorów i braku państwowości (1772–1918)*, [w:] J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 184.

ks. Michała Nowodworskiego. Znajdujemy je nie pod hasłem „patrocinium”, lecz pod wyrazem „patron w ujęciu liturgicznym”. W rozumieniu ks. Nowowiejskiego patronem

[...] nie może być nikt inny, jak tylko święty i Najświętsza Panna Maryja. Pan Bóg, będąc sam najwyższym sędzią, orędownikiem być tym samym nie może, gdyż orędownik przypuszcza już jakiś stosunek do sędziego, czy kogoś innego z wyższą władzą, u którego patron bronić ma sprawy klienta, lub dłań wypraszać jaką łaskę [...]. Nie należy też łączyć pojęcia Patrona z pojęciem Tytułu, gdyż Tytuł tylko imię czy nazwę nadaje kościołowi, Patron zaś jest opiekunem i orędownikiem, nie tylko kościoła, jako budynku, ale i większego lub mniejszego obszaru miejsca. Tytułem może być Pan Bóg oraz rozmaite tajemnice Boże, Patronem zaś, [...] może być Święty tylko. I dlatego to Patron każdy może być Tytułem, ale nie każdy Tytuł może być Patronem. [...] Patron kościoła, jako święty, którego opiece świątynia jest oddana, może być zarazem i Tytułem kościoła. Często wszakże bywa i tak, że kościół ma osobny Tytuł i osobnego Patrona [...]. Na patronów mogą być wybierani li tylko święci, czczeni w Kościele powszechnym tj. *sancti canonisati*, albo *sancti quod cultum*, co równoważy kanonizację. Błogosławieni (beati) mogą być wybierani na patronów li tylko za pozwoleniem Stolicy Apostolskiej¹⁴.

Informacje zawierające się w powyższym źródłosłowie „patron” pomagają nam wyjaśnić dwa bardzo ogólne spostrzeżenia badawcze. Po pierwsze, dlaczego tak mała liczba patrocinii, charakterystycznych szczególnie dla kościołów pochodzących z okresu XIV–XVIII w., a może nawet i wcześniejszych, odnosi się do samego Stwórcy i Jego przymiotów? Po drugie, uzyskujemy hipotetyczną odpowiedź na kolejne pytanie, dlaczego tak niewielka liczba świątyń była w tym okresie dedykowana świętym Kościoła polskiego oraz błogosławionym?

W niniejszym artykule chcemy ukazać wezwania kościołów parafialnych oraz parafii znajdujących się na obszarze diecezji i archidiecezji lubelskiej w wybranych przekrojach czasowych. Przyczyną zestawienia ich w przekrojach czasowych jest dążenie do uchwycenia i ukazania chronologii rozwoju kultu świętych na badanym terenie. Zasadniczą przeszkodą jest niestabilność granic diecezji i archidiecezji lubelskiej w jej historycznym rozwoju. Wybrane przez nas przekroje czasowe: 1806, 1809, 1870, 1914, 1925, 1939, 1948, 1966, 1985, 1992, 1995, 2000, 2005, nie we wszystkich wypadkach wykazują zbieżność z wielokrotnymi zmianami granic administracji kościelnej XIX i XX w. Natomiast są to lata przełomowe dla zachodzących zmian społeczno-religijnych oraz polityczno-gospodarczych.

Dla przekrojów od 1870 do 2005 swoje badania oparliśmy wyłącznie na materiale źródłowym, jakim są schematyzmy diecezjalne i archidiecezjalne¹⁵, natomiast wiadomości o patrocinii kościołów parafialnych dla dwóch wcześ-

¹⁴ A. Nowowiejski, *Patron (liturgiczny)*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, wyd. M. Nowodworski, t. 18, Warszawa 1892, s. 372–373.

¹⁵ Przedstawienie genezy schematyzmów oraz ich ewolucji: B. Kumor, *Schematyzmy diecezji tarnowskiej z XIX w. jako źródło demograficzne*, [w:] *Przeszłość demograficzna Polski*, Warszawa 1967; S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiórce podręcznym archiwum diecezjalnego we Włocławku. Diecezja lubelska – diecezja płocka*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 24 (1972), s. 5–14.

niejszych przekrojów: 1806, 1809, zaczerpnęliśmy z publikacji Stanisława Litaka *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*. Przyczyna dwójakiego potraktowania problemu tkwi w braku informacji o wezwaniach w schematyzmach z I poł. XIX w. Generalnie w schematyzmach pojawiają się one dopiero w II poł. XIX w.¹⁶

Przyjęcie w tytule naszego artykułu sformułowania wezwania parafii i kościołów parafialnych nie oznacza, że osobno zajmemy się patrociniami kościołów parafialnych, a oddzielnie potraktujemy patrocinia parafii, natomiast wiąże się z brakiem, głównie w schematyzmach skróconych, wyraźnego rozdziału patrona kościoła od patrona parafii. To rozróżnienie pojawia się zasadniczo w katalogach opisowych oraz historycznych, uwzględniających historię każdej parafii wraz z opisem jej kościoła. Jeżeli schematyzm na dany rok nie podawał informacji o wezwaniu kościoła bądź parafii, traktowaliśmy tę lukę jako brak informacji, nie uzupełniając jej wcześniejszymi czy późniejszymi danymi źródłowymi. Trzymaliśmy się w ten sposób ściśle przekazu określonego katalogu, przedstawiającego stan opisowo-statystyczny diecezji na dany rok.

Tytuł artykułu sugeruje także, że nie zajmemy się w nim patrociniami samodzielnych ośrodków duszpasterskich, kościołów filialnych oraz kaplic. Czyniąc zestawienia wezwań dla danego przekroju, uwzględnialiśmy tylko same parafie, a odrzuciliśmy filie i kaplice, jednak z czasem, gdy te ostatnie stawały się parafiami i nadal pozostawały w granicach (archi)diecezji lubelskiej, wówczas już jako parafie zostały przez nas uwzględniane w kolejnych przekrojach czasowych.

Wezwania parafii i kościołów parafialnych ujęliśmy w dwa podstawowe zestawienia tabelaryczne, odnoszące się do kategorii patrociniów oraz ich odmian, ukazując ich liczebność, tak w wartościach bezwzględnych (dotyczy kategorii wezwań i ich odmian), jak i w odsetkach (dotyczy samych kategorii), w różnych przekrojach czasowych. Przyjęta przez nas metoda kategoryzacji, biorąca pod uwagę przedmiot kultu, rozróżnia pięć podstawowych kategorii wezwań: anielskie, chrystologiczne, maryjne, świętych (wraz z błogosławionymi), trynitarne.

Oddzielną kategorię stanowią wezwania mieszane, łączące dwie i więcej różnych kategorii wezwań. Im jednak nie poświęcimy większej uwagi, koncentrując się na pięciu podstawowych typach. Powyższą typologię zaczerpnęliśmy z cytowanej już przez nas publikacji S. Litaka¹⁷ oraz A. Witkowskiej¹⁸, co

¹⁶ G. Karolewicz, *Wezwania kościołów klasztornych*, [w:] *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, red. L. Bieńkowski, J. Kłoczowski, Z. Sułowski, Lublin 1972, s. 92.

¹⁷ S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996.

¹⁸ A. Witkowska, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999.

umożliwi nam w dalszej części artykułu na czynienie odniesień i porównań oraz szukanie analogii. Z kolei ukazanie odmian patrociniów polega na rejestracji każdego wezwania i jego ujęciu liczbowym. Podobnie jak w przypadku kategorii patrociniów odrzuciliśmy wezwania mieszane, tak w przypadku ich odmian zajmujemy się tylko wezwaniami pojedynczymi, odrzucając patrocinia wieloczłonowe: pierwszo- i drugorzędne. Te ostatnie pojawiają się przy głównym wezwaniu nieco później, co wymaga szerszych studiów nie tylko nad samymi patrociniami, ale także nad okolicznościami ich pojawienia się. Nieuchronnie prowadzi to do omówienia kwestii budownictwa sakralnego, zagadnienia odbudowy, przebudowy kościołów oraz złożonego problemu przejmowania kościołów pocerkiewnych przez parafie katolickie.

Obszarem naszych badań jest diecezja, a od 1992 archidiecezja lubelska, funkcjonująca nieprzerwanie od 1805 – formalnie, a faktycznie od 1807 roku. Terytorialnie ulegała ona licznym przeobrażeniom, głównie na skutek wielokrotnych zmian administracji kościelnej. Warto pokrótce przedstawić najważniejsze z tych zmian.

Diecezja lubelska, powołana do istnienia bullą papieża Piusa VII *Quemadmodum Romanorum Pontificum* z dnia 23 września 1805 r., faktycznie zaczęła funkcjonować dopiero od 19 października 1807 r., kiedy to nastąpiło wykonanie bulli przez delegata apostolskiego, metropolitę lwowskiego obrządku łacińskiego, Kajetana Kickiego¹⁹. Przyczyną dwuletniego opóźnienia w realizacji postanowień bulli stały się wojny napoleońskie. Ustalone na mocy bulli granice diecezji lubelskiej pozostały niezmiennie do 14 lutego 1811 r., kiedy to biskup przemyski delegował jurysdykcję biskupowi lubelskiemu na 4 dekanaty znajdujące się dotąd w granicach diecezji przemyskiej: zamojski, tyszowiecki, hrubieszowski i tarnogrodzki. Kolejną zmianę granic diecezji lubelskiej przyniósł rok 1818. Nastąpiła ona wraz z bullą papieża Piusa VII *Ex imposita nobis* wydaną 30 czerwca 1818 r., na mocy której diecezja lubelska utraciła znaczną część swojego terytorium na rzecz nowo utworzonej diecezji janowskiej, czyli podlaskiej, oraz 34 parafie²⁰ na rzecz archidiecezji warszawskiej. Zyskała natomiast

¹⁹ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1970), s. 328 [222]; tenże, *Ustrój i organizacja...*, s. 71; tenże, *Diecezja lubelska (180 lat istnienia)*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 59 (1985), nr 5–7, s. 236–237; *Archidiecezja lubelska. Historia i administracja*, red. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 2000, s. 104; L. Zalewski, *Katedra i jezuici w Lublinie*, cz. 1, Lublin 1947, s. 143–144; J. Skarbek, dz. cyt., s. 187; H. Gapski, *Kalendarium Kościoła Lubelskiego*, [w:] *Skarby Archidiecezji Lubelskiej*, red. P. Kawalko i in., Lublin 2005, s. 307–319; J. A. Wadowski, *Lubelskie biskupstwo*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, wyd. M. Nowodworski, t. 12, Warszawa 1879, s. 346–350.

²⁰ Do metropolii warszawskiej zostały przyłączone następujące parafie: Ceglów, Cygów, Czerwonka, Dąbrówka, Długa Kościelna, Dobre, Glinianka, Jadów, Jakubów, Jeruzal, Kałuszyn, Kamieńczyk, Kamionna, Karczew, Kiczki, Klembów, Kobylka, Kołubiel, Kuflew, Latowicz, Mińsk, Niegów, Okuniew, Oleksin, Pniewnik, Postoliska, Pustelnik, Radzymin, Siennica, Stanisławów, Sulejów, Wiązowna, Wierzbno, Wiśniew.

3 dekanaty: chodelski, zaklikowski i urzędowski, należące do zniesionej w tymże roku diecezji kieleckiej. Jednocześnie przynależąc do 1818 r. do metropolii lwowskiej, w tymże roku została z niej wyłączona i wcielona do nowo założonej metropolii warszawskiej²¹. Stabilność terytorialna diecezji lubelskiej trwała do czasu wydania przez cara Aleksandra II ukazu z dnia 10/22 maja 1867 r., znoszącego diecezję podlaską i włączającego jej terytorium do diecezji lubelskiej. Reaktywacja diecezji podlaskiej nastąpiła 24 września 1918 na mocy bulli papieża Benedykta XV *Commisum humilitati nostrae*, niosąc ze sobą kolejną modyfikację granic diecezji lubelskiej i wyłączając z nich obszar zniesionej w 1867 r. diecezji podlaskiej²².

Nieznaczna zmiana terytorium diecezji lubelskiej nastąpiła na skutek postanowień wydanej dnia 28 października 1925 bulli cyrkumskrypcyjnej *Vixdum Poloniae unitas*, na mocy której diecezja lubelska utraciła jedną parafię, Hańsk, na rzecz diecezji podlaskiej, jednocześnie przejmując od niej 4 parafie: Brzeźnicę Bychawską, Brzeźnicę Książęcą, Rudą Hutę i Świerszczów²³.

Ważkie modyfikacje w administracji kościelnej dokonały się w 1992. Zaprowadziła je bulla papieża Jana Pawła II z 25 marca tegoż roku pt. *Totus tuus Poloniae populus*. Na mocy tej bulli diecezja lubelska została podniesiona do godności archidiecezji i stała się metropolią. Ponadto przekazała część swojego terytorium (10 dekanatów) nowo utworzonej diecezji zamojsko-lubaczowskiej oraz 2 dekanaty diecezji sandomierskiej²⁴.

Zmiany granic (archi)diecezji lubelskiej były jednym z zasadniczych czynników, które regulowały liczbę parafii na jej obszarze. Do innych należy zaliczyć rozwój sieci parafialnej oraz towarzyszący jej stopień natężenia budownictwa sakralnego. Począwszy od 1805 roku, sieć parafialna w diecezji lubelskiej najlepiej rozwijała się w okresie dwudziestolecia międzywojennego, by swoje apogeum osiągnąć w latach 80. i 90. XX w. Największe momenty jej stagnacji przypadły na niemal całe XIX stulecie, a następnie na II połowę XX w. do lat 80.²⁵

Toteż pod wpływem rozwoju sieci parafialnej (archi)diecezji lubelskiej, przy jednoczesnej destabilizacji jej granic, liczba parafii również nie był stała i wynosiła w kolejnych latach (bez filii i samodzielnych ośrodków duszpasterskich): w 1806 r. – 130; w 1809 r. – 198; w roku 1870, po przyłączeniu diecezji podlaskiej do diecezji lubelskiej, liczebność parafii wyniosła – 239, w 1914 r.

²¹ B. Kumor, *Granice metropolii...*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1970), s. 329 [223]; tenże, *Ustrój i organizacja...*, s. 45, 72; tenże, *Diecezja lubelska...*, s. 237;

²² Tenże, *Granice metropolii...*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1970), s. 331 [225]; tenże, *Ustrój i organizacja...*, s. 46; tenże, *Diecezja lubelska...*, s. 237; *Archidiecezja lubelska...*, s. 107.

²³ B. Kumor, *Granice metropolii...*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 21 (1970), s. 389 [349]; tenże, *Diecezja lubelska...*, s. 237; *Archidiecezja lubelska...*, s. 107.

²⁴ *Archidiecezja lubelska...*, s. 108.

²⁵ Badania własne autora artykułu.

Tabela 1. Liczebność poszczególnych kategorii wezwań kościołów parafialnych oraz parafii (archi)diecezji lubelskiej w wybranych przekrojach czasowych

Rodzaj wezwania	1806 r.		1809 r.		1870 r.		1914 r.		1926 r.		1939 r.		1948 r.		1966 r.		1985 r.		1992 r.		1995 r.		2000 r.		2005 r.	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Anielskie	2	1,54	3	1,52	7	2,93	6	2,48	7	3,32	7	3,00	8	3,28	8	3,16	12	3,74	12	3,14	5	2,06	5	1,98	5	1,92
Chrystologiczne	3	2,31	6	3,03	16	6,69	16	6,61	21	9,95	25	10,73	26	10,65	29	11,46	42	13,08	68	17,8	45	18,51	44	17,39	48	18,46
Maryjne	21	16,15	24	12,12	46	19,25	51	21,07	41	19,43	47	20,17	54	22,13	58	22,92	79	24,61	104	27,23	64	26,34	64	25,30	65	25
Świętych	78	60,00	109	55,05	139	58,16	139	57,44	112	53,08	125	53,65	126	51,64	128	50,60	147 ^{a)}	45,79	163 ^{b)}	42,67	105 ^{b)}	43,21	110 ^{c)}	43,48	117 ^{d)}	45
Trynitarne	8	6,15	11	5,56	24	10,04	17	7,03	6	2,84	5	2,15	5	2,05	5	1,98	8	2,49	16	4,19	10	4,12	10	3,95	10	3,85
Mieszane	17	13,08	43	21,71	7	2,93	12	4,96	22	10,43	21	9,01	23	9,43	25	9,88	28	8,72	19	4,97	14	5,76	20	7,9	15	5,77
Brak	1	0,77	2	1,01	0	0	1	0,41	2	0,95	3	1,29	2	0,82	0	0	5	1,56	0	0	0	0	0	0	0	0
Ogółem	130	100	198	100	239	100	242	100	211	100	233	100	244	100	253	100	321	100	382	100	243	100	253	100	260	100

a) w tym 1 błogosławiony, b) w tym 2 bł., c) w tym 4 bł., d) w tym 6 bł.

– 242, w 1926, po odłączeniu części podlaskiej – 211, następnie w 1939 – 233, w 1948 r. – 244, w 1966 r. – 253, w 1985 – 321, w 1992 r. nastąpił szczytowy rozwój sieci parafialnej, na skutek czego liczba parafii osiągnęła wartość 382. Po reformie administracji kościelnej zmalała do 243 w 1995 r., a w roku 2000 wyniosła 253, natomiast w połowie 2005 r. archidiecezja lubelska liczyła 260 parafii²⁶. Liczbę kościołów parafialnych i parafii oraz ich patrociniiów pogrupowanych w 6 kategorii obrazuje tabela 1.

Przez cały okres 200-lecia istnienia (archi)diecezji lubelskiej możemy zaobserwować stały wzrost liczby wezwań maryjnych, a wraz z nim permanentny rozwój kultu Najświętszej Maryi Panny. Stale też wzrasta liczba wezwań chrystologicznych, natomiast duży spadek odnotowuje się w przypadku patrociniiów świętych oraz trynitarnych. Z kolei stabilność jest charakterystyczna dla wezwań anielskich. Powyższe zjawiska przedstawia wykres 1.

Analizując liczebność wezwań chrystologicznych, możemy zauważyć, że w 1870 r. stanowiła ona 6,69% wszystkich kategorii wezwań, by przy stałym wzroście osiągnąć w 2005 r. wartość 18,46%. Z kolei odsetek wezwań maryjnych w 1870 r. wyniósł 19,25%, natomiast obecnie wynosi on 25%, przy czym najwyższą wartość 27,23% osiągnął w szczytowym okresie rozwoju sieci parafialnej (archi)diecezji lubelskiej – w 1992 r.

Udział patrociniiów świętych w ogólnej liczbie wezwań w 1870 r. wyniósł 58,16%, a ich systematyczny spadek spowodował, że w 2005 r. udział ten zmniejszył się do 45%. Podobne zjawisko odnosi się do wezwań trynitarnych, których odsetek w 1870 r. stanowił 10,04%, natomiast w 2005 r. osiągnął on wartość zaledwie 3,85%. Jak już wspomnieliśmy, w przypadku liczby wezwań anielskich nie odnotowaliśmy przez całe dwa wieki większych dysproporcji.

Odnosząc powyższe spostrzeżenia do wyników badań Stanisława Litaka, którymi objął on wezwania kościołów parafialnych, filialnych i kaplic publicznych w Rzeczypospolitej i na Śląsku około 1772 r., m.in. w grupach typologicznych, możemy stwierdzić, iż wykazane przez niego proporcje między poszczególnymi typami patrociniiów są zbieżne z odnotowanymi dla diecezji lubelskiej w końcu XIX i na początku XX w.

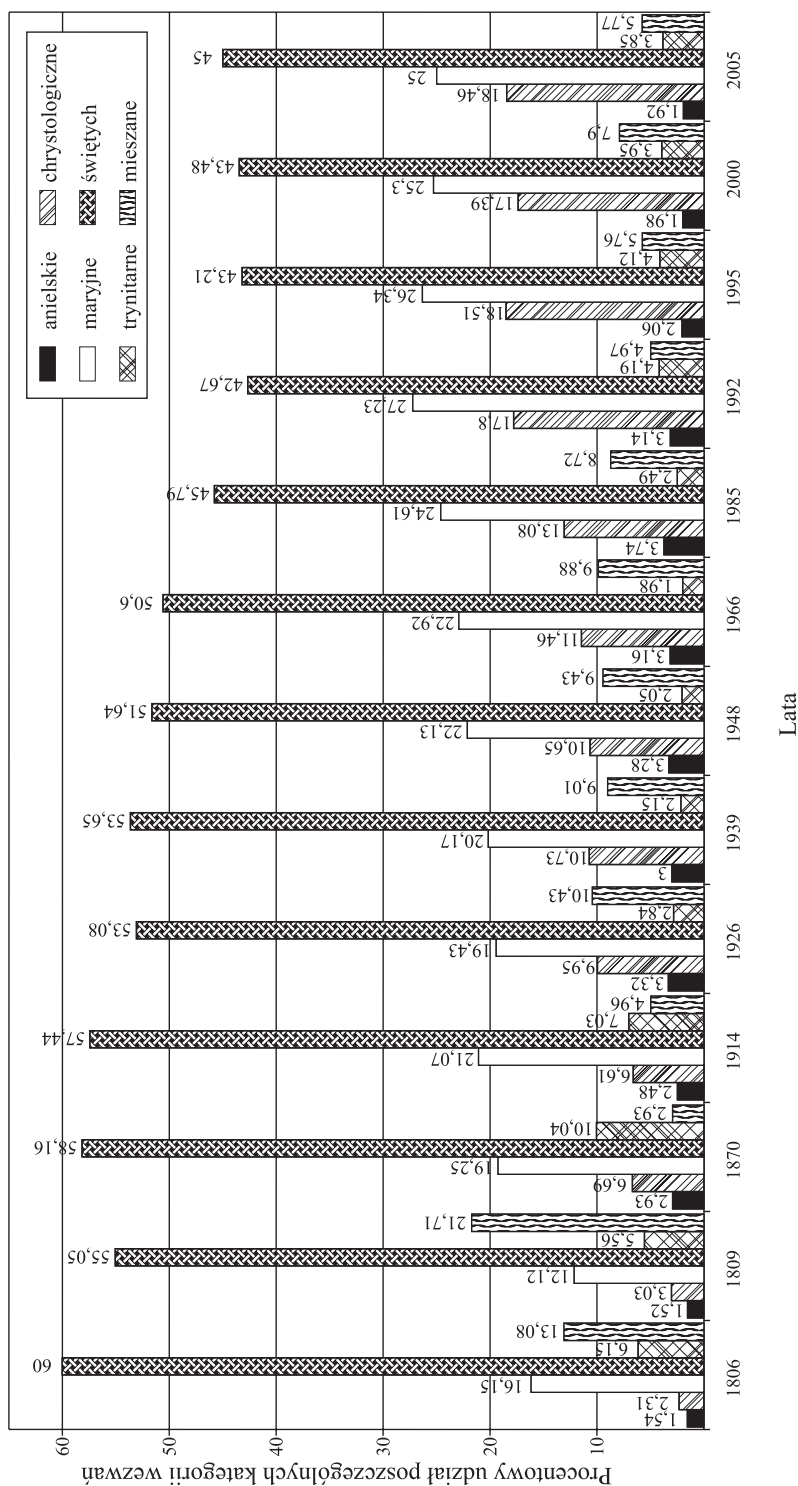
Udział procentowy poszczególnych typów wezwań w ogólnej liczbie patrociniiów wg badań S. Litaka przedstawia się następująco: anielskie – 4%, chrystologiczne – 6%, maryjne – 16%, świętych – 68%, trynitarne – 7%²⁷.

Opracowana przez Aleksandrę Witkowską liczebność wezwań kościołów katedralnych i konkatedralnych wg pięciu podstawowych typów dała nieco inne wyniki: anielskie – 1,59%, chrystologiczne – 7,93%, maryjne – 36,51%, hagiograficzne – 49,21%, trynitarne – 4,76%²⁸.

²⁶ Dane statystyczne na podstawie wyników badań opartych na schematyzmach (archi)diecezjalnych.

²⁷ S. Litak, dz. cyt., s. 109.

²⁸ A. Witkowska, dz. cyt., s. 246.

Wykres 1. Kategorie wezwań kościołów parafialnych oraz parafii (archi)diecezji lubelskiej w wybranych przekrojach czasowych

Z naszych badań wynika, iż znacznie więcej patrociniów maryjnych otrzymywały kościoły katedralne i konkatedralne, a w dalszej kolejności parafialne. Warto jednak zauważyć, że w naszych badaniach wyodrębniona została dodatkowa kategoria wezwań mieszanych, tj. anielsko-trynitarne itp., których nie rozdzielaliśmy, podobnie jak nie rozdzieliliśmy wezwań wielocłonowych, odnoszących się do kilku patronów, należących do tej samej lub różnych kategorii, co wykazemy w dalszej części artykułu.

W ramach pięciu podstawowych kategorii wezwań, biorąc pod uwagę wezwania ze wszystkich omawianych przez nas przekrojów czasowych, wyróżniliśmy 135 odmian. Najpierw omówimy te, które występują najliczniej w ramach danej kategorii, a następnie te, które stanowią mniejszą grupę.

Na wyjaśnienie zasługuje fakt, iż wezwania wielocłonowe nie zostały przez nas rozdzielone i uwzględnione w zestawieniach, lecz zostały pominięte. Ich liczebne zestawienie dla danego przekroju podaje tabela 2.

Tabela 2. Liczba wezwań wielocłonowych kościołów parafialnych oraz parafii (archi)diecezji lubelskiej w wybranych latach

Lata	Liczba wezwań wielocłonowych
1806	32
1809	65
1870	12
1914	20
1926	33
1939	33
1948	33
1966	37
1985	42
1992	28
1995	24
2000	31
2005	28
Ogółem	418

Jednakże te patrocinia dwucłonowe, które w kalendarzu występują w tym samym dniu i tradycja każe je traktować razem, uznaliśmy za patrocinia pojedyncze²⁹. W naszym zestawieniu są to następujące patrocinia: śś. ap. Piotra i Pawła, śś. Joachima i Anny; śś. Cyryla i Metodego, śś. Feliksa i Adauka, śś.

²⁹ Podobnie uczynił w swych badaniach m.in. D. Szymański, dz. cyt., s. 97; Wzmiankuje o tym A. Nowowiejski, *Patron (liturgiczny)*, [w:] *Encyklopedia kościelna...*, wyd. M. Nowodworski, t. 18, Warszawa 1892, s. 374: „Gdyby jakie miejsce posiadało dwóch patronów, których uroczystość w Kościele całym jednego dnia jest obchodzoną [...] to będą oni uważani jako jeden Patron, wspólną cześć od-bierający.”

Fabiana i Sebastiana. W tę grupę wezwań włączyliśmy także wezwanie św. Jana Chrzciela i św. Jana Ewangelisty, pomimo że ich święto nie przypada w ten sam dzień. Dla nich uczyniliśmy wyjątek, gdyż są oni patronami kościoła archikatedralnego w Lublinie.

Pewną niekonsekwencją w schematyzmach (archi)diecezji lubelskiej jest zamienne nazywanie Bożej Rodzicielki: raz Matką Bożą, innym razem Najświętszą Maryją Panną, w związku z czym nie czyniliśmy rozróżnień ze względu na imiona Maryi, lecz tylko biorąc pod uwagę Jej przymioty. Ponadto za tożsame uznaliśmy wezwania, które odnoszą się do tych samych parafii i kościołów parafialnych, natomiast ich przekaz w poszczególnych schematyzmach nie jest identyczny. Dotyczy to następujących patrociniów:

- 10 Tysięcy Rycerzy Męczenników – 10 Tysięcy Męczenników,
- Chrystus Dobry Pasterz – Dobry Pasterz,
- Chrystus Pan Zbawiciel – Chrystus Zbawiciel,
- MB Częstochowska – MB Jasnogórska,
- MB Królowa Anielska – MB Królowa Aniołów,
- MB Matka Kościoła – Maryja Matka Kościoła,
- MB Szkaplerzna – MB z Góry Karmel,
- Najdroższa Krew Pana Jezusa – Przenajdroższa, Przenajświętsza Krew Pana Jezusa,
- Najświętsze Serce Pana Jezusa – Najświętsze Serce Jezusowe,
- Nawrócenie św. Pawła Ap. – św. Paweł,
- Św. Anna – św. Anna Matka NMP,
- Św. Antoni Padewski – św. Antoni,
- Św. Izydor – św. Izydor Rolnik,
- Św. Jadwiga Śląska – św. Jadwiga Wdowa,
- Św. Jakub Ap. – św. Jakub Większy, Starszy,
- Trójcy Przenajświętszej – Św. Trójcy,
- Zwiastowanie NMP – Zwiastowanie Pańskie.

Wezwania anielskie charakteryzuje tylko jedna odmiana, którą reprezentuje św. Michał Archanioł. Wśród patrociniów chrystologicznych odnotowujemy 20 odmian. Wezwania maryjne charakteryzuje 28 odmian, a kategorię wezwań świętych 83 odmiany. Grupę wezwań trynitarnych reprezentują tylko 3 odmiany.

W przypadku wezwań maryjnych warto zauważyć, że w końcu XVI w. w diecezji krakowskiej, jak wykazały badania D. Szymańskiego, było zaledwie 7 odmian wezwań maryjnych³⁰, tymczasem w okresie 200 lat funkcjonowania (archi)diecezji lubelskiej odnotowaliśmy ich aż 28.

³⁰ D. Szymański, dz. cyt., s. 99.

Przyjmując za kryterium charakterystyki liczebność odmian w ramach danej kategorii wezwań, na pierwszym miejscu występują patrocinia świętych w liczbie 83 odmian, które przedstawia tabela 3.

Do najpopularniejszych z nich należą wezwania: św. Jana Chrzciciela, św. Stanisława BM, św. Ap. Piotra i Pawła. W dalszej kolejności należy wymienić św. Mikołaja B, św. Annę Matkę NMP oraz św. Józefa, czczonego i określanego w patrocinia jako: Oblubieńca NMP Józefa Robotnika, Opiekuna Rodzin. Wiele parafii i kościołów parafialnych w (archi)diecezji lubelskiej zostało dedykowanych: św. Antoniemu Padewskiemu, św. Barbarze, św. Bartłomiejowi Ap., św. Janowi Nepomucenowi, św. Marii Magdalenie, św. Wawrzyńcowi, św. Wojciechowi oraz Wszystkim Świętym. Są to wezwania mające metrykę średniowieczną, a przez to obecne na obszarze (archi)diecezji lubelskiej przez cały interesujący nas okres 200-lecia jej istnienia.

Ta długotrwałość wezwań, jak pisze A. Witkowska, nie zawsze oznacza żywotność kultów, ale także może być świadectwem zachowania starej tradycji³¹.

Mimo iż na wiele sposobów można motywować popularność danego wezwania, to jednak w przypadku patrocinium św. Jana Chrzciciela i św. Stanisława BM decydujące znaczenie miała dedykacja kościoła (archi)katedralnego w Lublinie św. Janowi Chrzcicielowi, któremu towarzyszy jego uczeń św. Jan Ewangelista, (poświęconego 25 kwietnia 1604 r.³²), a ponadto obranie za głównego patrona (archi)diecezji lubelskiej św. Stanisława BM. Jak zauważył abp Bolesław Pylak, tak duża liczba świątyń dedykowanych św. Stanisławowi BM jest skutkiem 600-letniej przynależności dużej części dzisiejszej archidiecezji lubelskiej do diecezji krakowskiej, gdzie kult tego świętego był znaczący³³.

Jak można zauważyć, bardzo szybko na obszarze (archi)diecezji lubelskiej zaszczepił się i rozwinął kult świętych, którzy weszli do grona świętych polskich w XX stuleciu. Należą do nich m.in. św. Andrzej Bobola i św. Maksymilian Maria Kolbe. Ten ostatni, ofiarowując swoje życie za życie drugiego człowieka, zginął na skutek śmierci głodowej w Oświęcimiu w 1941 r. Jego beatyfikacji dokonał papież Paweł VI w 1971 r., a papież Jan Paweł II kanonizował go 10 października 1982 r.³⁴. Od aktu kanonizacji nastąpił dynamiczny rozwój jego kultu. Na początku XX w. niewielką liczbę kościołów parafialnych i parafii

³¹ A. Witkowska, s. 55.

³² J. Paszenda, *Budowle jezuickie w Polsce XVI–XVIII w.*, t. 1, Kraków 1999, s. 147.

³³ *In Te Domine speravi. Księga pamiątkowa poświęcona Księdzu Arcybiskupowi Bolesławowi Pylakowi Metropolicie Lubelskiemu*, red. Cz. Bartnik, H. Langkammer, K. Gózdź, Lublin 1996, s. 299.

³⁴ *Żywoty Świętych Pańskich na każdy dzień*, oprac. H. Hoeffer, wyd. 3, Olsztyn 1999, s. 353–354; J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 150–151; V. Schaubert, H. M. Schindler, *Święci na każdy dzień. Patroni naszych imion*, przeł. B. Widła, Warszawa 2000, s. 423–425; Z. Podlęski, *Sól ziemi i światłość świata. Święci i błogosławieni wyniesieni na ołtarze przez Jana Pawła II*, t. 1 (1979–1984), Kraków 1998, s. 125–135.

Tabela 3. Liczebność odmian patrociniów świętych

Odmiany wezwań świętych	1806	1809	1870	1914	1926	1939	1948	1966	1985	1992	1995	2000	2005	Ogółem
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
św. Jana Chrzciciela	11	12	15	17	11	13	13	13	13	16	8	8	7	157
św. Stanisława BM	7	15	17	15	11	12	13	14	15	15	8	7	7	156
śś. Ap. Piotra i Pawła	4	8	11	9	7	12	12	12	13	13	6	6	7	120
św. Mikołaja B	4	3	8	10	10	10	9	9	11	9	4	5	4	96
św. Anny Matki NMP; [św. Anny]	1	6	12	8	5	4	5	4	5	5	3	3	3	64
św. Wawrzyńca M	2	4	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	52
św. Bartłomieja Ap.	4	3	8	6	4	4	4	4	4	4	2	2	2	51
św. Marii Magdaleny	4	4	6	6	3	3	3	3	3	3	2	2	2	44
Wszystkich Świętych	5	2	4	4	2	4	4	3	4	3	3	3	3	44
św. Jana Nepomucena	1	2	1	1	4	4	4	4	3	3	2	2	2	33
św. Wojciecha BM	2	5	3	4	2	2	2	3	3	2	1	2	2	33
św. Antoniego Padewskiego; [św. Antoniego]			2	1	1	1	1	1	6	6	3	4	4	30
św. Barbary PM			1	1	3	3	3	3	3	4	3	3	3	30
św. Maksymiliana Kolbe									2	9	6	6	6	29
św. Andrzeja Boboli M					1	2	3	3	4	4	3	3	3	26
św. Jakuba Ap.; [Starszego; Większego]	3	6	3	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	24
Nawrócenia św. Pawła Ap.; [św. Pawła]			2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	23
św. Józefa	2	1		1					2	7	3	3	4	23
św. Marcina BM	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	17
św. Józefa Oblubieńca NMP			2	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	15
św. Kazimierza Kr.	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	15

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
św. Małgorzaty PM	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15
Rozesłania Apostołów	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13
Teresy od Dzieciątka Jezus						2	2	2	2	2	1	1	1	13
św. Floriana M			1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
św. Leonarda Opata	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1				12
śś. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
św. Andrzeja Ap.	2	1	1	2	2	1	1			1				11
św. Franciszka Ksawerego			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
św. Tomasza B; [Becketa]			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
św. Wita			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
św. Dominika W				1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
św. Ignacego Loyoli				1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
św. Izydora W; [Izydora Rolnika]			1	2	1	1	1	1	1	1			1	10
św. Jozafata BM					1	1	1	1	1	2	1	1	1	10
św. Katarzyny PM		1			1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
św. Zofii W				2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
św. Bazylego B					1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
św. Jana Vianneya W						1	1	1	1	1	1	1	1	8
św. Teodora M					1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
św. Tomasza Ap.	1		1	1	1	1	1	1	1	1				9
św. Alberta Chmielowskiego										2	2	2	2	8
św. Jadvigi Śląskiej; [św. Jadvigi Wd.]	1	2	2	2						1				8

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
św. Jana Jaluźnika	1	1												2
św. Jerzego M									1	1				2
św. Klemensa		1	1											2
św. Krzysztofa M			1	1										2
św. Ludwika Kr.			1	1										2
św. Sebastiana M			1	1										2
św. Zygmunta Kr.			1	1										2
bł. bpa Władysława Górala													1	1
bł. ks. kmr Władysława Miegonia													1	1
św. Jana Chrzcziciela											1			1
św. Elżbiety				1										1
śś. Fabiana i Sebastiana			1											1
św. Jana Ewangelisty					1									1
św. Józefa Opiekuna Rodzin													1	1
św. Kingi													1	1
św. Macieja			1											1
św. Piotra Ap.		1												1
św. Siostry Faustyny Kowalskiej													1	1
Liczba wezwań	63	87	133	131	101	113	116	116	133	154	96	99	105	1447
Liczba odmian	24	26	44	44	44	46	47	48	48	56	49	49	56	581

(archi)diecezji lubelskiej powierzono opiece św. Andrzeja Boboli. Żył i działał on od końca XVI do połowy XVII w., a jako męczennik jezuicki został beatyfikowany w 1853 r., natomiast do grona świętych został zaliczony 17 kwietnia 1938 r. Mimo iż kult tego męczennika rozwinął się w Polsce już w początkach XVIII w., to jako patrocinium kościołów i parafii lubelskich św. Andrzej Bobola pojawił się dopiero po wyniesieniu go na ołtarze. Szczególnie doniosłe znaczenie dla popularyzacji kultu tego świętego miała uroczystość przewiezienia jego relikwii z Rzymu do Polski, która stała się także doniosłym wydarzeniem religijnym i narodowym³⁵.

Na obszarze (archi)diecezji lubelskiej w ostatnim dwudziestolecu XX w. obserwujemy ukierunkowanie kultu na patronów, którzy w tych właśnie latach zostali wyniesieni do chwały świętych i błogosławionych. Są wśród nich: św. brat Albert Chmielowski (beatyfikowany w 1983 r., kanonizowany w 1989 r.)³⁶; św. Królowa Jadwiga Andegaweńska (beatyfikowana w 1979 r., kanonizowana w 1997 r.)³⁷; św. Urszula Ledóchowska (beatyfikowana w 1983 r., kanonizowana w 2003 r.)³⁸; św. Kinga (beatyfikowana w 1690 r., zaliczona w poczet świętych w 1999 r.)³⁹; św. Faustyna Kowalska (beatyfikowana w 1993 r., kanonizowana w 2000 r.)⁴⁰; św. Ojciec Pio (ogłoszony błogosławionym w 1999 r., a świętym w 2002 r.)⁴¹; bł. Piotr Jerzy Frassati (beatyfikowany w 1990 r.)⁴²; bł. ks. kmr

³⁵ B. Natoński, *Andrzej Bobola św.*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, t. 1, Lublin 1989, s. 534–535; J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 146–147; V. Schaubert, H. M. Schindler, dz. cyt., s. 227–228; *Żywoty Świętych Pańskich...*, s. 306–307.

³⁶ J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 147; V. Schaubert, H. M. Schindler, dz. cyt., s. 661–662; *Żywoty Świętych Pańskich...*, s. 339–340; S. Fita, T. Glemma, M. Piwocka, *Chmielowski Adam, brat Albert*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, t. 3, Lublin 1989, s. 197–199; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 1 (1979–1984), Kraków 1998, s. 168–170; tamże, t. 3 (1989–1993), Kraków 2000, s. 71–72.

³⁷ J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 149; K. Kuźmak, J. Duchniewski, J. Kuczyńska, *Jadwiga Andegaweńska*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. S. Wielgus i in., t. 7, Lublin 1997, s. 658–662; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 4 (1994–1997), Kraków 2000, s. 225–236.

³⁸ J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 159; V. Schaubert, H. M. Schindler, dz. cyt., s. 257; *Żywoty Świętych Pańskich...*, s. 308; J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 159; www.opoka.org.pl/biblioteka/, [sierpień 2005]; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 1 (1979–1984), Kraków 1998, s. 160–164.

³⁹ *Żywoty Świętych Pańskich...*, s. 349–350; J. Misiurek, S. Fita, D. Śladecki, *Kinga, Kunegunda św.*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostek i in., t. 8, Lublin 2000, s. 1450–1453; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 5 (1998–1999), Kraków 2001, s. 242–245.

⁴⁰ V. Schaubert, H. M. Schindler, dz. cyt., s. 518; E. Siepak, J. Misiurek, *Kowalska Faustyna św.*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostek i in., t. 9, Lublin 2002, s. 1085–1086; J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 155–156; *Żywoty Świętych Pańskich...*, s. 361–362; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 3 (1989–1993), Kraków 2000, s. 226–232; tamże, t. 6 (2000–2001), Kraków 2003, s. 24–28.

⁴¹ *Żywoty Świętych Pańskich...*, s. 291–292; www.opoka.org.pl/biblioteka/, [sierpień 2005]; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 5 (1998–1999), Kraków 2001, s. 120–125.

⁴² K. Kuźmak, M. Pacuszkiewicz, *Frassati Pier Giorgio*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. L. Bieńkowski i in., t. 5, Lublin 1989, s. 696–698; www.frassati.org.pl, [sierpień 2005]; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 3 (1989–1993), Kraków 2000, s. 99–103.

Władysław Miegoń (beatyfikowany w 1999 r.)⁴³; bł. Władysław Goral, biskup pomocniczy diecezji lubelskiej (beatyfikowany w 1999 r.)⁴⁴.

Paralelnie do rozwoju kultu świętych w (archi)diecezji lubelskiej daje się zaobserwować także jego regres. Niektóre patrocinia świętych tracą na znaczeniu, stając się wezwaniami drugorzędnymi, a nawet zanikając. Proces ten obejmuje takie wezwania, jak: 10 Tysięcy Rycerzy Męczenników, śś. Cyryla i Metodego, śś. Fabiana i Sebastiana, śś. Feliksa i Adaukta, św. Andrzeja Ap., św. Elżbiety, św. Feliksa, św. Hiacynta, św. Jacka, św. Jadwigi Śląskiej, św. Jakuba Młodsze Ap., św. Jana Ewangelisty, św. Jana Jaluźnika, św. Jerzego, św. Klemensa, św. Krzysztofa, św. Leonarda Opata, św. Ludwika Kr., św. Łukasza Ew., św. Macieja, św. Piotra Ap., św. Sebastiana, św. Tomasza Ap., św. Zygmunta Kr.

Jak można zauważyć, wraz z pojawieniem się nowych kultów w Kościele pojawiają się także nowe patrocinia, które jednocześnie wypierają stare, mające długowieczną tradycję. Jest to również żywym wyrazem akceptacji i czci, jaką lud boży oddaje nowym świętym i błogosławionym, powierzając się ich opiece. Oni to – niejednokrotnie będąc świadkami naszych czasów i dając na ziemi liczne świadectwa miłości Boga i bliźniego – są nam szczególnie bliscy, a chęć doświadczenia tej bliskości motywuje ludzi do dedykowania im świątyń.

Obok świętych i błogosławionych nieustanną cześć od wiernych odbiera Maryja. Pragnienie nieustannego pomnażania Jej chwały, urzeczywistnia się w coraz większej liczbie świątyń, którym patronuje Boża Rodzicielka. Wśród wezwań maryjnych w (archi)diecezji lubelskiej, biorąc pod uwagę wszystkie przekroje czasowe, odnotowaliśmy 28 odmian (tabela 4).

Najczęściej występującym we wszystkich latach wezwaniem jest Wniebowzięcie NMP. Przez cały okres 200-lecia należy ono do najliczniejszych spośród wszystkich 135 odmian patrociniów w (archi)diecezji lubelskiej. Na podstawie rezultatów badań innych naukowców możemy wnioskować, że jest to wezwanie, które wśród patrociniów maryjnych było najliczniejsze, począwszy od średniowiecza, a skończywszy na XXI w.⁴⁵ Do równie licznych patrociniów maryjnych mających swą wielowiekową tradycję należą: Narodzenie NMP, Nawiedzenie NMP, a także Niepokalane Poczęcie NMP. Zarówno Wniebowzięcie NMP, jak i Jej Niepokalane Poczęcie są dogmatami maryjnymi, z których

⁴³ *Żywoty Świętych Pańskich...*, s. 329; www.opoka.org.pl/biblioteka/, [sierpień 2005]; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 5 (1998–1999), Kraków 2001, s. 193–194.

⁴⁴ *Żywoty Świętych Pańskich...*, s. 320–321; H. Misztal, *Goral Władysław bp*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. L. Bieńkowski i in., Lublin 1989, s. 1294–1295; www.opoka.org.pl/biblioteka/, [sierpień 2005]; Z. Podlejski, *Sól ziemi...*, t. 5 (1998–1999), Kraków 2001, s. 157–159.

⁴⁵ Potwierdzają to wyniki badań wielokrotnie cytowanych już autorów: dla średniowiecza B. Kumora; dla wieków XVI–XVIII G. Karolewicz i S. Litaka; dla XX w. J. A. Dziewiątkowskiego.

Tabela 4. Liczebność odmian patronatów maryjnych

Odmiany wezwań maryjnych	1806	1809	1870	1914	1926	1939	1948	1966	1985	1992	1995	2000	2005	Ogółem
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Wniebowzięcia NMP	13	15	22	28	18	20	21	21	21	24	11	11	10	235
MB Częstochowskiej; [NMP Jasnogórskiej]					6	7	8	8	13	17	9	8	9	85
Narodzenia NMP	2	3	5	6	5	6	8	9	8	11	5	5	5	78
MB Królowej Polski; [NMP]								1	9	12	10	10	10	52
Nawiedzenia NMP	3	2	8	8	3	3	3	3	3	3	1	1	1	42
MB Matki Kościoła; [NMP; Maryi Matki Kościoła]									4	6	7	8	8	33
Zwiastowania NMP; [Pańskiego – 2005]	2	2	4	3	2	2	2	2	1	2	1	1	1	25
Niepokalanego Poczęcia; NMP			3	4	1	1	1	1	2	4	2	2	2	23
Nieustającej Pomocy; [NMP]						1	1	1	2	6	4	4	3	22
Niepokalanego Serca Maryi; [NMP]							2	4	5	4	1	1	1	18
MB Królowej Anielskiej; [NMP; MB Królowej Aniołów]					2	2	2	2	2	2	2	2	1	17
MB Różańcowej; [NMP]					2	1	1	1	1	1	2	2	2	13
MB Szkapiernej; [NMP; MB z Góry Karmel]			1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	12
MB Anielskiej						1	1	1	1	1	1	1	2	9
MB Królowej Świata;									2	2	1	1	1	7
MB Wspomożenia Wiernych; [NMP]									1	2	1	1	1	6
MB Bolesnej; [NMP]		1							1	1		1	1	5
MB Królowej Korony Polskiej						1	2	2						5
MB Królowej Pokoju									1	1	1	1	1	5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
MB Łaskawej					1	1	1	1	1					5
MB Fatimskiej										1	1	1	1	4
MB Pocieszenia; [NMP]										1	1	1	1	4
Macierzyństwa; [NMP]											1	1	1	3
Siedem Bolesci NMP			2	1										3
NMP	1	1												2
Maryi Matki Bożej													1	1
MB Ostrobramskiej; [NMP]										1				1
MB Śnieżnej; [NMP]			1											1
Liczba wezwań	21	24	46	51	41	47	54	58	79	104	63	64	64	716
Liczba odmian	5	6	8	7	10	13	14	15	19	21	20	21	22	181

pierwszy został ogłoszony w 1950 r. przez papieża Piusa XII⁴⁶, drugi zaś blisko 100 lat wcześniej, bo w 1854 r. przez papieża Piusa IX⁴⁷.

W pierwszej połowie XX w. na obszarze diecezji lubelskiej pojawiają się nowe patrocinia: MB Częstochowskiej, MB Nieustającej Pomocy oraz Niepokalanego Serca Maryi, które mają znaczący udział wśród wezwań maryjnych. Pojawienie się w tym właśnie czasie wezwania BM Częstochowskiej wiąże się niewątpliwie z ustanowieniem przez papieża Piusa X w 1904 r. osobnego święta ku czci MB Częstochowskiej⁴⁸. Ten sam papież w 1910 r. dokonał ponownej koronacji jasnogórskiego obrazu (pierwsza miała miejsce w 1717 r.), ofiarowanymi przez siebie koronami⁴⁹. Na dalszy rozwój kultu Bożej Rodzicielki w Jej Jasnogórskim Wizerunku miały wpływ rocznice doniosłych wydarzeń historyczno-narodowych, w których Maryja odegrała doniosłą rolę. Już 26 sierpnia 1956 r. podczas zainicjowanej przez kard. Stefana Wyszyńskiego Wielkiej Nowenny przed przypadającymi na 1966 r. uroczystościami Milenium Chrztu Polski miało miejsce złożenie Jasnogórskich Ślubów Narodu, nawiązujących do ślubów króla Jana Kazimierza złożonych w 1656 r. w katedrze lwowskiej oraz powtórne powierzenie opiece Matki Bożej całego narodu polskiego⁵⁰. Pierwsza rocznica Ślubów Narodu i zarazem uroczystość MB Jasnogórskiej, mające miejsce 26 sierpnia 1957 r., zapoczątkowały peregrynację kopii obrazu MB Częstochowskiej, która trwając do 1980 r. przez blisko ćwierć wieku nawiedzała polskie diecezje⁵¹. Od roku 1966 kult MB Częstochowskiej rozwijał się dynamicznie, znajdując swoje odzwierciedlenie w zwiększonej liczbie kościołów parafialnych dedykowanych MB w Jej Jasnogórskich Koronach.

Jednocześnie i równie intensywnie od lat 60. XX w. upowszechnił się w diecezji lubelskiej kult MB Królowej Polski, a parę lat później MB Matki

⁴⁶ A. Bossard, *Wniebowzięcie NMP*, [w:] *Mały słownik maryjny*, przeł. K. Brodzik, Niepokalanów 1987, s. 100–102; *Uroczystość Wniebowzięcia NMP*, [w:] *Martyrologium czyli wspomnienia świętych przypadające na poszczególne dni roku*, red. H. Fros, Warszawa 1984, s. 171; J. Drozd, *Maryja Matka Boga i Matka Nasza*, Warszawa 1989, s. 176; *Żywoły Świętych Pańskich...*, s. 188; A. Witkowska, dz. cyt., s. 118; J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 100–101.

⁴⁷ H. Holstein, *Niepokalane Poczęcie NMP*, [w:] *Mały słownik maryjny...*, s. 57–58; *Uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP*, [w:] *Martyrologium...*, s. 260; A. Witkowska, dz. cyt., s. 103; *Żywoły Świętych Pańskich...*, s. 273; J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 98.

⁴⁸ *Uroczystość MB Częstochowskiej*, [w:] *Martyrologium...*, s. 180.

⁴⁹ J. Zbudniewek, *Częstochowska Matka Boża. II. Rozwój kultu. A. Dzieje*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. R. Łukaszuk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, t. 3, Lublin 1989, s. 857–860; J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 88–89.

⁵⁰ J. Zbudniewek, dz. cyt., s. 857–860; R. Soczewka, *Częstochowa*, [w:] *Mały słownik maryjny...*, s. 13–14.

⁵¹ E. Pohorecki, *Peregrynacja Obrazu MB Częstochowskiej*, [w:] *Mały słownik maryjny...*, s. 70–71; J. Kłoczowski, L. Müllerowa, *W dwudziestym stuleciu*, [w:] *Zarys dziejów Kościoła katolickiego...*, s. 401 [tamże: mapa pt. *Nawiedzenie diecezji przez kopię wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej w latach 1957–1980*].

Kościoła, związany szczególnie ze wspomnianym już obrazem MB Częstochowskiej.

Cześć dla Maryi jako Królowej Polski wzrosła za sprawą prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, na prośbę którego papież Jan XXIII w 1962 r. ogłosił NMP Królową Polski, główną patronką Polski, obok biskupów Wojciecha i Stanisława oraz Stanisława Kostki⁵².

Ten sam Prymas, nieustannie pomnażający cześć Maryi, nadał jej nowy tytuł MB Matki Kościoła, wnosząc pod obrady III Sesji Soboru Watykańskiego II (trwającej od września do listopada 1964 r.) postulat, aby MB Królową Polski uczynić Matką całego Kościoła⁵³.

Papież Paweł VI, przychylając się do prośby Prymasa, ogłosił 21 listopada 1964 r. Matkę Bożą Matką Kościoła i oświadczył całemu światu: „Proklamujemy Najświętszą Dziewicę Maryję Matką Kościoła, to jest Matką całego ludu Bożego, zarówno wiernych jak ich pasterzy, i nazywamy ją najukochańszą Matką”⁵⁴. Przez niemal cały XX w., a szczególnie od daty objęcia przez kard. Stefana Wyszyńskiego stolicy prymasowskiej w 1948 r., rozwijał się i pogłębiał w naszej ojczyźnie kult NMP. Jej wiernym sługą i orędownikiem był papież Jan Paweł II, który w rok po wyborze na Stolicę Piotrową przybył do Częstochowy, by oddać hołd NMP, podobnie jak uczynił to wiele lat wcześniej kard. Stefan Wyszyński, który odprawił przed Jej Częstochowskim Obliczem swoją pierwszą mszę prymicyjną.

Obaj oddali pod opiekę Maryi swoją ojczyznę i świat. Obierając Maryję za swoją patronkę, umieścili w swoich herbach kardynalskich Jej symbole, pomnażali Jej cześć, wydając szereg dokumentów o Matce Bożej⁵⁵.

Kolejną kategorią wezwań reprezentowaną przez 20 odmian jest grupa wezwań chrystologicznych (tabela 5).

Najliczniejsze w niej są patrocinia: Przemienienia Pańskiego, Najświętszego Serca Pana Jezusa, Miłosierdzia Bożego oraz te, które odwołują się do Krzyża Św.: Podwyższenia Krzyża Św., Krzyża Św., Znalezienia Krzyża Św. Patrocinium Przemienienia Pańskiego posiada już długowieczną tradycję. Znacznie młodsze są wezwania Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz Miłosierdzia Bożego. Święto Najświętszego Serca Jezusowego zostało ustanowione w 1765 r., przez papieża Klemensa XIII, a następnie w 1856 r. papież Pius IX rozszerzył je na cały Kościół katolicki, zaś papież Leon XIII w 1899 r. dokonał uroczystego oddania świata Sercu Jezusowemu⁵⁶.

⁵² J. Kras, M. Straszewicz, *Królowa Polski NMP*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, red. A. Szostek i in., t. 9, Lublin 2002, s. 1372–1374.

⁵³ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 231.

⁵⁴ H. M. Manteau, *Sobór Watykański II a Maryja*, [w:] *Mały słownik maryjny...*, s. 85–87; J. Żaryn, dz. cyt., s. 232; A. Witkowska, dz. cyt., s. 94.

⁵⁵ *Matka Odkupiciela Matką Kościoła*. Dokumenty, Warszawa 1990.

⁵⁶ A. Witkowska, dz. cyt., s. 72; J. A. Dziewiatkowski, dz. cyt., s. 74–75.

Tabela 5. Liczebność odmian patronatów chrystologicznych

Odmiany wezwań chrystologicznych	1806	1809	1870	1914	1926	1939	1948	1966	1985	1992	1995	2000	2005	Ogółem
Przemienienia Pańskiego	1	2	8	6	9	10	10	9	9	13	5	5	5	92
Najświętszego Serca Pana Jezusa; [Najświętszego Serca Jezusowego]					4	6	7	7	10	13	9	9	9	74
Podwyższenia Krzyża Św.		1	5	5	4	4	4	3	9	10	8	5	7	65
Miłosierdzia Bożego									2	7	7	8	8	32
Św. Krzyża	2	3	3	1				2	2	5	1	2	2	23
Znalezienia Krzyża Św.			1	2	2	2	2	1	1	1				12
Zmartwychwstania Pańskiego					1	1	1	1	1	2	1	1	1	10
Św. Rodziny									1	2	2	1	3	9
Chrystusa Dobrego Pasterza; [Dobrego Pasterza]									1	2	2	2	2	9
Chrystusa Odkupiciela									1	2	2	2	2	9
Bożego Ciała				2				1	1	1	1	1	1	8
Chrystusa Króla								1	1	3	1	1	1	8
Chrystusa Pana Zbawiciela; [Chrystusa Zbawiciela]						1	1	1	1	1	1	1	1	8
Wniebowstąpienia Pańskiego										2	1	2	2	7
Najdroższej Krwi Pana Jezusa; [Przenajdroższej Krwi Pł; Przenajświętszej Krwi Pł]								1	1	1	1	1	1	6
Najświętszego Zbawiciela					1					1	1	1	1	5
Wieczery Pańskiej									1	1	1	1	1	5
Ciała i Krwi Pańskiej										1	1	1	1	4
Najśłodszego Serca Pana Jezusa						1	1	1						3
Znalezienia Drzewa Krzyża Św.								1						1
Liczba wezwań	3	6	17	16	21	25	26	29	42	68	45	44	48	390
Liczba odmian	2	3	4	5	6	7	7	12	15	18	17	17	17	130

Tabela 6. Liczebność odmian patronatów trynitarnych oraz patronium św. Michała Archaniola

Odmiany wezwań	1806	1809	1870	1914	1926	1939	1948	1966	1985	1992	1995	2000	2005	Ogółem
trynitarnych														
Trójcy Przenajświętszej; [Św. Trójcy]	8	11	24	17	6	5	5	5	7	11	7	7	7	120
Św. Ducha										4	3	3	3	13
Opatrzności Bożej									1	1				2
Liczba wezwań	8	11	24	17	6	5	5	5	8	16	10	10	10	135
Liczba odmian	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	2	2	2	19
anielskie														
św. Michała Archaniola	2	3	7	6	7	7	8	8	12	12	5	5	5	87

Znacznie później wśród wezwań kościołów (archi)diecezji lubelskiej pojawiło się patrocinium Miłosierdzia Bożego. Odnotowujemy je dopiero w ostatniej ćwierci XX w., co możemy łączyć z zatwierdzeniem przez Stolicę Apostolską w 1978 r. nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego⁵⁷ oraz propagowaniem jego kultu przez papieża Jana Pawła II.

Patrocinia związane z kultem Krzyża Św., wśród których w (archi)diecezji lubelskiej na pierwsze miejsce wysuwa się wezwanie Podwyższenia Krzyża Św., rozpowszechniły się już w średniowieczu, jako skutek pielgrzymek do Ziemi Świętej oraz wypraw krzyżowych. Należą one do najczęściej spotykanych wśród patrociniów na ziemiach polskich⁵⁸.

Wezwania trynitarne reprezentowane są tylko przez 3 odmiany: Trójcy Przenajświętszej, Św. Ducha i Opatrzności Bożej, spośród których najliczniej występuje Trójca Przenajświętsza, której kult w (archi)diecezji lubelskiej trwa nieprzerwanie przez całe dwa wieki.

Patrocinia anielskie występują tylko w jednej odmianie św. Michała Archaniola, którego kult zyskał popularność już w średniowiecznej Polsce⁵⁹. Świadectwem czci, jaką odbiera w (archi)diecezji lubelskiej, ale także zachowaniem pewnej tradycji, jest znaczna liczba kościołów parafialnych powierzonych jego opiece. Liczebność odmian wezwań trynitarnych oraz patrocinium anielskiego przedstawia tabela 6.

W przedstawionych przez nas tabelarycznych zestawieniach odmian patrociniów w ramach pięciu podstawowych kategorii daje się zaobserwować stale zwiększająca się wraz z upływem lat liczba tytułów kościołów parafialnych oraz parafii. W głównej mierze zjawisko to dotyczy odmian wezwań maryjnych, których w 1870 odnotowaliśmy 8, a w 2005 r. już 22. Podobne wnioski możemy wysunąć dla wezwań chrystologicznych, trynitarnych oraz świętych.

Na uwagę zasługuje również dynamicznie rozwijający się kult świętych Kościoła polskiego, obecny w postaci patrociniów kościołów parafialnych, który powoli wypiera kult świętych Kościoła powszechnego, stanowiąc tym samym odrębne zagadnienie.

Niezbędnym postulatem badawczym jest ukazanie chronologii patrociniów oraz uchwycenie momentu ich pojawienia się na obszarze (archi)diecezji lubelskiej, w korelacji z rozwojem sieci parafialnej oraz budownictwem sakralnym. Omówienie tej ostatniej kwestii konieczne jest dla wyjaśnienia problemu wezwań wielocłonowych, łączących w sobie kilka współwystępujących ze sobą patrociniów. Z uwagi na ważką rolę, jaką odgrywają badania nad parafiami, istnieje

⁵⁷ J. A. Dziewiątkowski, dz. cyt., s. 68–69.

⁵⁸ A. Witkowska, dz. cyt., s. 77.

⁵⁹ J. Kłoczowski, *Kult św. Michała Archaniola w Polsce średniowiecznej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 14 (1971), z. 4, s. 25.

potrzeba, by powyższe XIX i XX-wieczne zagadnienia stały się przedmiotem szerszego opracowania historyczno-kartograficznego.

NAMES OF PARISH CHURCHES AND PARISHES
IN THE LUBLIN (ARCH)DIOCESE IN THE YEARS 1805–2005

Summary. The article focuses on names of parish churches in the Lublin (Arch)diocese since its erection. The chronological presentation of church patrocinia in selected time periods is an attempt at capturing the rise and fall of saint cults in the area under analysis. Church names are classified into five basic categories depending on the cult object. Each category is, in turn, subdivided into name variants. In addition to the chronological and quantitative analysis of church names, the author undertakes to account for the popularity of some of the patricinia linking it to the emergence of new cults in the Church.

Key words: name, church, parish, diocese, archdiocese, saints